

HATÁROK ÉS SZAKASZOK A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI NAGYVÁROSFEJLŐDÉSBEN

Rácz Szilárd
MTA KRTK RKI DTO, Pécs

NN OTKA 114468, Bolyai János Kutatási Ösztöndíj

Kecskemét, 2018. október 19.

Tartalom

I. rész - Elméleti keretek

Urbanizációs trendek

Világváros és globális város

Globalizáció és metropolizáció

II. rész - Kutatási terv

Célok, módszerek

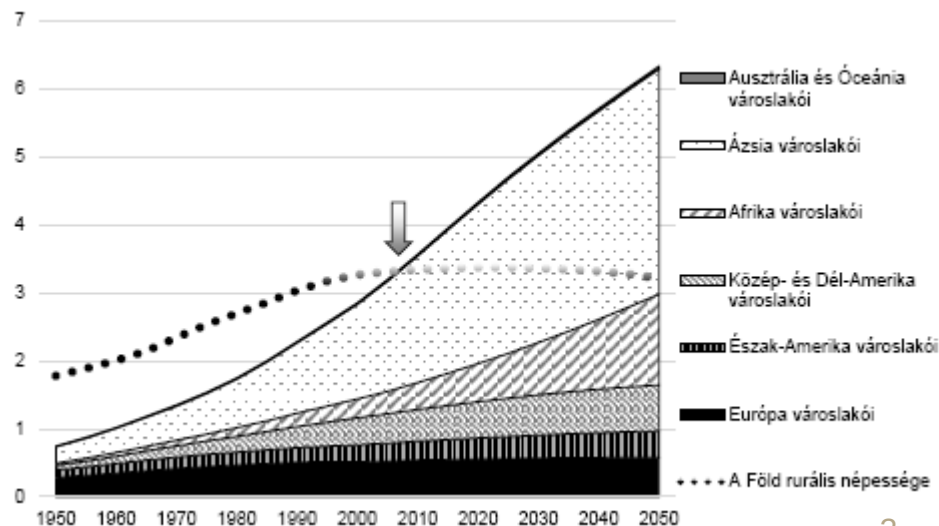
Kutatási kérdések

Részeredmények

Urbanizációs trendek

- Városokban élők aránya már 55% felett (WUP, 2018).
- A folyamat a világ minden részén folytatódni fog, de erőteljes a különbség a kontinensek urbanizációjában.
- Az urbanizáció mennyiségi mutatóiban és minőségi jellemzőiben is igen eltérően alakul.
- Az urbánus lakosság növekedése mindenhol kihívásokkal jár, bár a megoldandó problémák sokszor eltérőek.
- A nagyváros klasszikus szerkezete, városképe átalakult.
- A városállomány népességekategóriák szerinti tagolódása és területi elhelyezkedése is megváltozott.
- A városnövekedés szakaszai ezért is eltérően alakulnak.

1. ábra: A Föld rurális népessége és a kontinensek urbánus lakossága, milliárd fő

Forrás: WUP, 2014 alapján saját szerkesztés.

Világváros

- Funkcionális kategória, a globális kapcsolatrendszerre, kontinenseken túlnyúló irányító szerepre, hatalomra utal.
- A fogalom (Geddes, 1915) használata a globalizációval, a multinacionális vállalatok rohamos növekedésével teljesedett ki, ami a világgazdaságot irányító városok, városrégiók meghatározását tette lehetővé (Hall, 1966; Hymer, 1972; Heenan, 1977; Cohen, 1981; Friedmann–Wolff, 1982; Friedmann, 1986).
- Az 1980-as évektől jelentős változást ment végbe a fejlett országok gazdaságában, gazdaságpolitikájában. A posztindusztriális gazdaság, a pénzpiacok robbanásszerű fejlődése és azokat favorizáló neoliberális eszmék a világvárosok gazdaság szerkezetében és hierarchiájában is változásokkal jártak.

- Az 1990-es évektől új szereplőkkel bővült a világvárosok köre, egyrészt a posztszocialista országok egy részének külföldi működőtőke-beruházások vezérelte világgazdasági integrációjával, másrészt az egyre erősödő szerepet játszó – jelentős belső piacokra támaszkodó – BRICS-országok kapuvárosaival, fővárosaival (Beaverstock et al. 1999).

1. táblázat: Az ezredfordulót megelőző világváros-kutatások szerinti vezető világvárosok

15:	London, New York, Párizs, Tokió
13:	Frankfurt, Zürich
12:	Chicago, Los Angeles
11:	Hong Kong, Sydney
10:	Amszterdam, Sao Paulo, Toronto
9:	Milánó, San Francisco, Szingapúr
8:	Brüsszel
7:	Düsseldorf, Madrid, Miami, Osaka
6:	Mexikóváros, Montreal, Szöul
5:	Houston, Johannesburg
4:	Buenos Aires, München, Rio de Janeiro, Róma, Bécs
3:	Bangkok, Cologne, Hamburg, Manila, Moszkva, Mumbai, Peking, Rotterdam, Stockholm, Taipei, Vancouver
2:	Atlanta, Barcelona, Bonn, Boston, Caracas, Koppenhága, Dallas, Genf, Kuala Lumpur, Lyon, Melbourne, Philadelphia, Seattle, Stuttgart
1:	Bahrain, Basel, Berlin, Charlotte, Detroit, Fokváros, Hága, Hartford, Honolulu, Isztambul, Jakarta, Kairó, Kobe, Lisszabon, Luxembourg, Minneapolis, Nagoya, Panamaváros, Portland, Santiago, Shanghai, Tel Aviv, Washington

Megjegyzés: Az egyes városok említésének gyakorisága a 15 megvizsgált irodalomban

Forrás: Beaverstock et al. 1999, 448–449. alapján saját szerkesztés.

Globális város

- Saskia Sassen (1991) a fejlett termelést segítő szolgáltatások (APS) koncentrált jelenléte alapján azonosította az általa globálisnak nevezett városokat.
- Az APS szektorokban tevékenykedő cégek nem termelnek, de a tevékenységükkel számottevően hozzájárulnak a termelő vállalatok hatékony működéséhez (Csomós, 2013).
- A szándékosan eltérő fogalomhasználat (Taylor, 2004) eltérő világváros-felfogást is takart (Derudder, 2006).
- Ez volt Beaverstock, Taylor és Smith (1999) világváros-rangsorolásának alapja is (négy APS szolgáltatás központosultsága alapján egy komplex osztályozási rendszert dolgoztak ki).
- Kvantitatív módszerekkel igazolták Sassen világvárosait, amelyet a Globalization and World Cities Research Network időközönként aktualizál rögzített módszertani alapokon.

2. táblázat: A GaWC-leltár szerinti világvárosok 1998-ban

Alfa világvárosok

- 12: London, Párizs, New York, Tokió
- 10: Chicago, Frankfurt, Hong Kong, Los Angeles, Milánó, Szingapúr

Béta világvárosok

- 9: San Francisco, Sydney, Toronto, Zürich
- 8: Brüsszel, Madrid, Mexikóváros, Sao Paulo
- 7: Moszkva, Szöul

Gamma világvárosok

- 6: Amszterdam, Boston, Caracas, Dallas, Düsseldorf, Genf, Houston, Jakarta, Johannesburg, Melbourne, Osaka, Prága, Santiago, Taipei, Washington
- 5: Bangkok, Peking, Róma, Stockholm, Varsó
- 4: Atlanta, Barcelona, Berlin, Buenos Aires, Budapest, Hamburg, Isztambul, Koppenhága, Kuala Lumpur, Manila, Miami, Minneapolis, Montreal, München, Shanghai

Megjegyzés: A 12 világváros-kritérium gyakorisága az egyes városokban⁵.

Forrás: Beaverstock et al. 1999; 456.

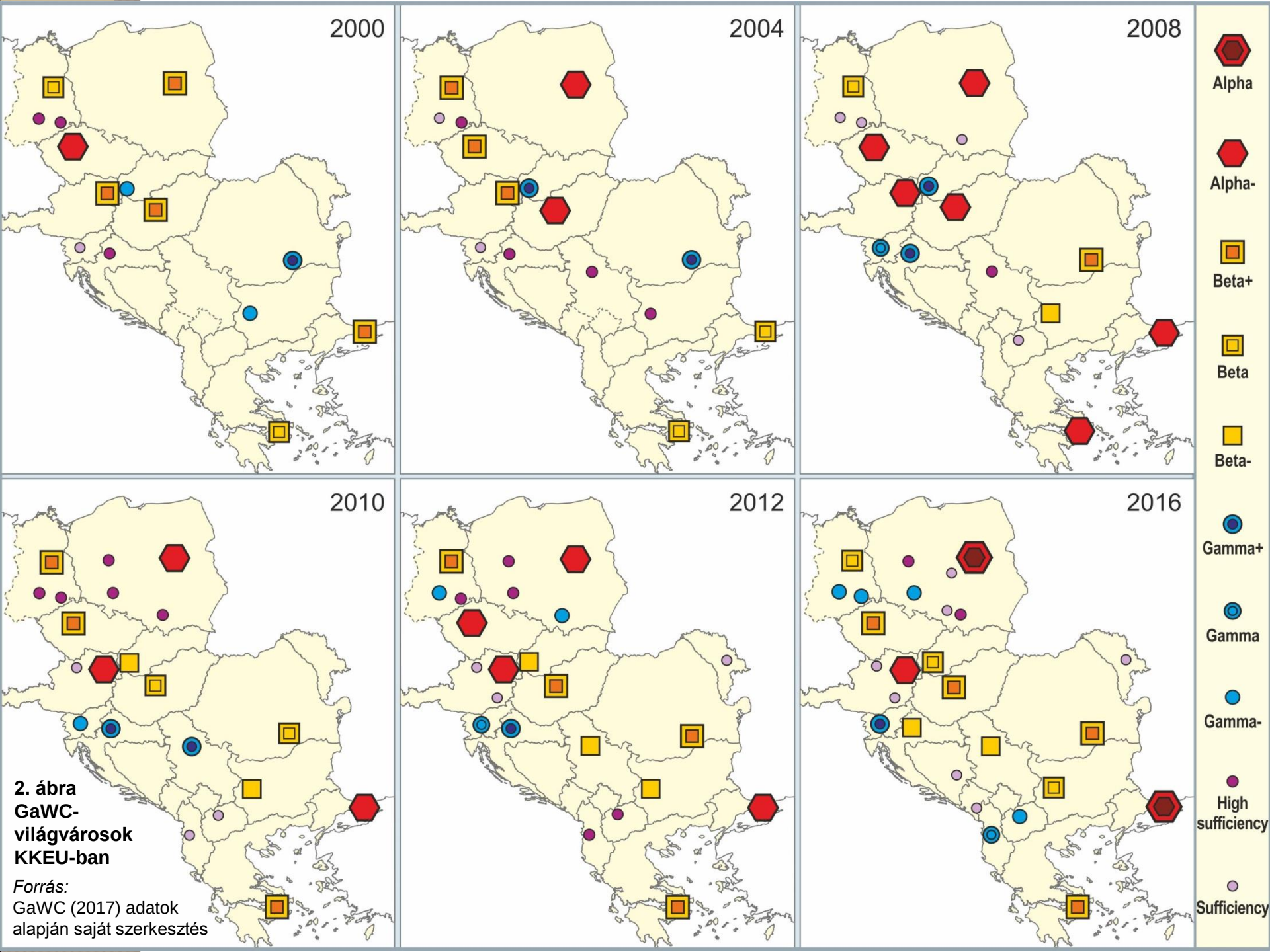
⁵A négynél kevesebb „pontot” kapó 67 város nem szerepel a fenti listán, mert ezeket a szerzők nem tartották világvárosnak, de megtalálták a világváros formálódásra utaló gyenge, közepes, illetve erős jeleket (1, 2, 3 pont). Ilyenek voltak Athén és Bécs 3 ponttal; illetve Bukarest, Kijev és Pozsony 2 ponttal.

Összegzés – Globalizáció és metropolizáció

- A gazdasági tevékenységek egyes elemei térben elkülönülnek, miközben a versenyképes nagyvállalati struktúra, a verseny egyre nemzetközibbé válik.
- A különböző globális hálózatok egyre jobban kiterjednek (Friedman, 2005). A globális rendszerekbe integrálódott városok, városrégiók ezen hálózatok különböző fontosságú csomópontjai (Florida, 2005).
- A hierarchia csúcsán a legnagyobb agglomerációk állnak (Friedmann, 1986; Beaverstock et al. 1999; Taylor, 2004).
- A megavárosok nem feltétlenül világvárosok, a világvárosok pedig nem feltétlenül a legnagyobb városok, bár a funkcionális, illetve demográfiai értelemben vett legmagasabb kategória szerinti városkörben egyre kisebb a különbség (Scott et al. 2001; Barreiro-Pereira, 2018).

Összegzés – A kutatási terv szempontjából

- Az ezredfordulót követően számos empirikus elemzés és világváros-index született, amelyek kritikájaként tovább folytatódott a világváros-kutatási és klasszifikációs konjunktúra (Taylor et al. 2013).
- A globális világgazdaság csomópontjaiban tehát a világvárosok állnak, más felfogásban (Vitali et al. 2011) a legjelentősebb vállalatok, szervezetek a világvárosokban lévő központjukból irányítják a világ(gazdaság)ot.
- A vezető világvárosok pozíciói egyelőre megingathatatlanak látszanak (Taylor, 2004), a világvárosok köre azonban fokozatosan bővül, földrajzilag átrétegződik, illetve ingadozik a világgazdasági súlypontváltozásokhoz igazodva.
- Jó példa erre a közép- és délkelet-európai fővárosok megjelenése a világváros listákon, pontosabban annak alsóbb szintjein (Csomós, 2013; Rácz, 2017). ► 2. ábra

Célkitűzések

- A kutatás *célja* a kelet-közép-európai nagyvárosállomány és nagyvároshálózat alkalmazkodási és fejlődési folyamatainak feltárása, a rendszerváltozásokat követő mintegy három évtizedet felölelő időszakban.
- Az elemzés *földrajzi fókusza*: Közép-Európa posztoszocialista országai; továbbá Délkelet-Európa posztoszocialista államai.
- A vizsgálódás *léptéke* a fővárosok és a nagyvárosok szintje (alapvetően a 100 ezer főnél népesebb városok, funkcionális várostérségek).

Kutatási módszerek

- Irodalom-feldolgozás (térsegen kívüli/nemzetközi, magyar, térségi/helyi)
- Elsődleges források (tervek, koncepciók, jogszabályok, sajtóhírek) feldolgozása.
- Területi statisztikák elemzése (folyamatértékelés, saját térképek).
- Helyismereti tudás bővítése (tanulmányutak, terepbejárások, interjúk/eszmecserék).

Kutatási kérdések

- 1) Milyen közös sajátosságai vannak a kelet-közép-európai nagyvárosi fejlődésnek?
- 2) Vannak-e olyan országos vagy városi jellemzők, amelyek egyedi fejlődési utakat körvonalaznak?
- 3) Milyen paraméterekben fogható meg a főváros-központúság?
- 4) Mi a városhálózat második szintjén álló városok szerepe, funkciója?
- 5) Milyen kapcsolat áll fenn az országok térszerkezete és városhálózata, illetve annak állami fejlesztése között?
- 6) Hogyan függ össze a gazdasági térszerkezet és a városhierarchia?
- 7) A világvárosi fejlődésnek milyen hosszú távú következménye lehet a nemzetállamokra nézve?

I) Milyen közös sajátosságai vannak a kelet-közép-európai nagyvárosi fejlődésnek?

- A rendszerváltozások városhálózati következményei.
- Geoökonómiai és politikai gazdaságtani keretek (FDI vezérelt fejlődés, függő piacgazdaság modellje, KKEU modernizációs lejtőn, felzárkózás vs. lemaradás).
- Az EU-integráció szerepe (konvergencia szakaszok).
- A gazdasági (energetikai, export-, tőke-) függőség (vizsgálható: német gazdaság szerepe, nemzeti bajnok cégek viselkedése, multinacionális értékláncok).

Kutatási részeredmények:

- *Hazai: előadás ✓ projekt ✓ publikáció ✓*
- *Nemzetközi: előadás ✓ projekt ✓*

2) Vannak-e olyan országos vagy városi jellemzők, amelyek egyedi fejlődési utakat körvonalaznak?

- A térségben léteznek olyan speciális fejlődési utak – visegrádi együttműködés (Horváth, 2015), délszláv háború (Reményi 2009), német újraegyesítés (Scott–Kuhn, 2012) – amelyek valamilyen szempontból különutasságot mutatnak (2-3 esettanulmány).
- Nemcsak az államok, de a nagyvárosok esetében is fellelhetők ilyen csoportok pl. újraiparosodó járműipari városok, kapuvárosok (határvárosok, kikötővárosok).
- *Hazai: előadás ✓ projekt ✓ publikáció ✓*
- *Nemzetközi: előadás ✓ projekt ✓ publikáció ✓*

3) Milyen paraméterekben fogható meg a főváros-központúság?

- Ezt naiv statisztikákkal már bizonyítottam, de ennél bonyolultabb módszertannal is meg kell próbálni (ESPON-kutatások: Potentials for polycentric development; Study on urban functions; Metropolisation and polycentric development in CE).

4) Mi a városhálózat második szintjén álló városok szerepe, funkciója?

- 3. kérdésből adódik: nemzeti városkategóriák, szerepek áttekintésének fontossága, regionális központok vizsgálata (Secondary Growth Poles and Territorial Development in Europe).
- *Hazai: előadás ✓ projekt ✓ publikáció ✓*
- *Nemzetközi: előadás ✓ projekt ✓*

5) Milyen kapcsolat áll fenn az országok térszerkezete és városhálózata, illetve annak állami fejlesztése között?

- A városfejlődést részben magyarázhatja tudatos (településhálózat-) fejlesztési politika is.
- Ezt az elérhető nemzeti fejlesztéspolitikai dokumentumok összegyűjtése után vizsgálom meg általánosságban, azt követően pedig egyes speciális iparágakra (pl. járműipar) koncentrálni.
- A közép-európai országok vonatkozásában részletesen is megvizsgálom a nagyvárosokat (tőketartalmak, változási dinamikák feltárásával).
- *Hazai: előadás ✓ projekt ✓ publikáció ✓*
- *Nemzetközi: előadás ✓*

6) Hogyan függ össze a gazdasági térszerkezet és a városhierarchia?

- 5. kérdés komplementereként adódik, amelyet két szempontból elemzek.
- A modern gazdaságirányító (Sassen, 1991) szerepek meghatározásával, ami a vállalati központok (Vitali et al. 2011; Csomós, 2013) feltérképezését igényli (GaWC, Deloitte, Coface, SeeNews adatbázisok alapján).
- Az előbbi kiegészítése és kritikája végett vizsgálom a globális értékláncok telephelyi (és tulajdonosi) struktúráit, a városok kapcsolatrendszerét (Erdősi, 2003).
- *Hazai: előadás ✓ projekt ✓ publikáció ✓*
- *Nemzetközi: előadás ✓*

7) A világvárosi fejlődésnek milyen hosszú távú következménye lehet a nemzetállamokra nézve?

- A globalizáció és a metropolizáció előbbiekben vázolt kölcsönhatásának következménye lehet egy globális hálózati társadalom kialakulása (Khanna, 2016), amely a következő kérdéseket veti fel:
 - Van-e jövője ebben az új viszonyrendszerben, globálisan összekapcsolódott hálózatban a territoriális államoknak?
 - Másképpen: Kínálhat-e alternatívát a metropolitán város, a világváros-hálózatból létrejöhet-e egyfajta új virtuális „állam”?
 - Lehetséges ellenkező trend is, ahol eljutunk a nemzetállamok reneszánszához? Vagy a globalizációból kimaradt, vesztes területek „bosszújához” (Rodríguez-Pose, 2018)?
- *Hazai: előadás ✓ projekt ✓*

Várható eredmények

A térbeli folyamatokat befolyásoló tényezők, a jellegzetes városfejlődési utak vizsgálata, a tér-kapcsolatok irányainak azonosítása lehetővé teszik

- a nagyvárosi funkciók tipizálását,
- a gazdaság és a városhierarchia kapcsolatának meghatározását.

A kutatás hozzájárulhat

- a kelet-közép-európai nagyvároshálózat alkalmazkodási és fejlődési folyamatainak megértéséhez,
- a nagyváros bázisú regionális modernizáció feltárásához és
- akár kapcsolódó fejlesztéspolitikai feladatok megalapozásához.

Részeredmények I.

Kutatási projektek (folyamatban)

- NN OTKA Változás és folytonosság a magyar térképzetekben: nemzet, területiség, fejlesztés és határpolitika (partner: Kelet-finnországi Egyetem) *szerep: résztvevő kutató*
- NKE KÖFOP Gazdaságfejlesztés közpolitikai és területi aspektusai (résztéma: a magyar nagyvárosok fejlődési pályája) *szerep: résztvevő kutató*
- MTA bilaterális együttműködés a Bolgár Tudományos Akadémia szófiai Földrajzi Intézetével (téma: Elnéptelenedő térségek) *szerep: résztvevő kutató*
- MTA bilaterális együttműködés a Román Tudományos Akadémia kolozsvári Földrajzi Intézetével (téma: Funkcionális városi területek összehasonlítása) *szerep: résztvevő kutató*

Kutatási projektek (szeptemberben induló)

- MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj 2018–2021 (téma: Térszerkezeti és városhálózati folyamatok a posztszocialista Kelet-Közép-Európában) *szerep: egyéni pályázat*
- ÚNKP Bolyai+ Ösztöndíj 2018–2019 (téma: A külföldi működő tőke lenyomata a közép- és délkelet-európai regionális központokban) *szerep: egyéni pályázat*
- K NKHIF 2018–2021 A területi tőke és az innovációs miliő szerepe a közép-kelet-európai regionális központok fejlődési pályáinak alakulásában, *szerep: résztvevő kutató*

Köszönöm a megtisztelő
figyelmet!

szracz@rkk.hu